

КОЧИНА КРАЈИНА – ИСТОРИЈСКИ РОМАН ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА

Владан Ђорђевић (1844–1930), доктор, књижевник, политичар, дипломата и историчар, започео је свој плодан књижевни рад романтично-историјским приповеткама и романом *Кочина крајина* (1863). Заинтересован за националну прошлост, Ђорђевић је 1920. године публикувао роман *Цар Душан*, у коме је лик и дело српског владара посматрао са становишта некадашњег идеолога Уједињене омладине српске. Поменути романи настављају се на традицију српског историјског романа 19. века и темеље се на национално-херојској идеализацији. Предмет нашег рада је роман *Кочина крајина* у коме се Ђорђевић послужио конкретним историјским догађајем и испевао апологију борби српског народа за ослобођење. Уз инкорпорирање мотива фолклорне фантастике и баладизацију сижеа, овај роман представља један од најизразитијих романтичарских романа српске књижевности и надовезује се на предромантичарску литературу која је била заинтересована за народну традицију.

Кључне речи: Владан Ђорђевић, историјски роман, *Кочина крајина*, фолклорна фантастика.

Романи са историјском тематиком преовладавали су у српској књижевности крајем 18. и у првој половини 19. века. Од Мармонтеловог *Велизарија*, који је превео Павле Јулинац (1776), па до 1850. године, историјски и псеудоисторијски романи заузимају значајно место у српској романескној продукцији. Прва половина 19. века донела је „псеудоисторијске“ романи Милована Видаковића, који су српским писцима 19. века били инспирација за стварање историјских романа (В. Ђорђевићу, Ч. Мијатовићу, С. Новаковићу, А. Гавриловићу и др.). Кључни проблем пред којим су се нашли ови писци односи се на то „како у индивидуалну историју јунака који је у основици романа уклопити приказивање историјских догађаја и личности које роман чине историјским“ (ДЕРЕТИЋ

¹ ljkostic972@gmail.com

² Рад је настао у оквиру пројекта „Настава и учење – проблеми, циљеви и перспективе“ (бр. 179026), који подржава Министарство просвете и науке Републике Србије.

1980: 158). Отуда у њиховим романима историјско и романескно егзистирају као „међусобно супротстављени полови“, те је, у вези с тим, Ј. Деретић издвојио два типа српског историјског романа 19. века: романсирана хроника и романтична повест (1981: 97). Овој подели блиски су историјски романи Владана Ђорђевића. Роман *Кочина крајина* ближи је типу романтичне повести – у њему је писац имао на уму конкретан историјски догађај, мада у доживљајима главног јунака, који је историјска личност, доминира пишчева имагинација. Роман *Цар Душан* у највећем одговара типу романсиране хронике, будући да је у њему акценат на историјским догађајима којима је подређена фабула.

Роман *Кочина крајина* појавио се у времену када су романи у српској књижевности стварани спорадично. В. Ђорђевић је и у својим приповеткама обрађивао теме из националне прошлости и борбе за ослобођење, али му је роман омогућио да захвати већи временски период и анализира различите карактере и догађаје. Ђорђевићеве историјски романи настали су у оном тренутку када је писац у одређеном догађају (устанак Коче Анђелковића), као и у одређеној личности (цар Душан), видео парадигму нечега или некога што је у одређеној аналогiji с временом настанка дела (догађаји на Чукур-чесми и лицејске барикаде, те владавина последњих Обреновића). Ђорђевићево окретање историјским романима резултат је пишчеве жеље да читаоцима пренесе поуку, да укаже на то да се историја понавља, али и да величањем једне личности (цара Душана) изрази своје и незадовољство генерација које су од владара из династије Обреновића очекивали конкретније и одлучније потезе.

II

Сукоб са Турцима на Чукур-чесми у јуну 1862. године и дешавања која су уследила после тога снажно су утицала на младог гимназијалца Ђорђевића. Као непосредни сведок и учесник у овим догађајима, могао је да уочи притворност и окрутност великих сила које су управљале судбином мале Србије, укљештене између Истока и Запада. Притворност и лажна наклоност Аустрије према Србима натерале су Ђорђевића да се врати у српску прошлост и да у личности и делу Коче Анђелковића, који је, управо захваљујући Аустрији остао усамљен у борби против крвожедних Турака, нађе инспирацију за свој први роман. Болна подударност ових догађаја, који су се одигравали под наводном благонаклоношћу Аустрије, показала је сву апсурдност положаја мањих народа који су били марионете у рукама великих сила. Како је истакао у својим *Успоменама*, Ђорђевић је већ на стражи скицирао почетна поглавља будућег романа, који је написао готово у једном замаху.

Најзначајнију улогу за даљу судбину романа *Кочина крајина* имао је Ђура Даничић. И поред одређених замерки, он је био веома задовољан Ђорђевићевим делом, због чега је издејствовао његово штампање у подлиску часописа *Видовдан*. Одмах по објављивању Ђорђевићев роман изазвао је сензацију међу српском читалачком публиком, пре свега због патриотске тенденције и борбеног духа, а сам писац израстао је у националног вођу и идеолога ослобођеног Српства. Не кријући задовољство, Ђорђевић у *Успоменама* пише да га је за роман *Кочина крајина* кнез Михаило наградио с десет цесарских дуката, што је младом писцу улило додатно самопоуздање.

Као потку за настанак свог романа Ђорђевић је искористио реалан историјски догађај – устанак Коче Анђелковића – обогатио га одређеним баладичним елементима и огрнуо рухом романтичарског приповедања. У основи романа налази се „омладински идеал жртве за опште добро“ (ПРОТИЋ 1986: 186). Коча је израстао у романтичарског јунака, жарког патриоту који одлучно прихвата улогу перјаника ослободилачке борбе, спремног да силовиту љубав према девојци-вили Лепосави подреди вишој мисији – националном ослобођењу свог народа.

Национално-романтичарски занос младог В. Ђорђевића читава се кроз читав роман *Кочина крајина*. Почетне странице романа надовезују се на време у коме је дело настало, јер је ропство српског народа оно што спаја прошла времена, Кочино и пишчево доба. Помало патетично Ђорђевић скицира историјат српских страха од пропасти српске државе, кроз деценије и векове „робовања“, „јада и чемера“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 1). Тренутак у коме почиње приповедање означио је као одсудни, у коме је већ све сазрело за борбу. Турским зверствима није било краја, што ће писац додатно појачати својом интервенцијом – закупљањем наше пажње обраћањем у првом лицу и фокусирањем српских страдалника чија трагедија више никога није могла оставити равнодушним.

Са приче о националној трагедији прелази се на причу о јунаку-витезу Кочи који се безрезервно жртвује за слободу своје отаџбине. До Коче нас доводи писац фокусирајући потурицу који се супротставља турским зверствима и, вођен осећањем националне припадности српском народу, које живи дубоко у њему, чини добра дела – спасава једно сироче од сигурне смрти и оставља га у близини куће честите удовице, Кочине мајке, у селу Пањевац. Хумани потез овог потурчењака неће имати очекивани епилог – спасено дете израшће у демонског Мргуда, полубрата храброг и племенитог Коче.

Већ прво довођење у везу двојице јунака назначило је пишчеву тенденциозност – малени Коча проналази уплаканог Мргуда и инсистира да га задрже по сваку цену. Кочин алтруизам и пожртвовање, као и хума-

ност и племенитост његове мајке која прихвата сиротог Мргуда као дар са неба, још јаче истичу њихове моралне вредности и Мргудову незахвалност и моралну изопаченост.

Следеће помињање Коче и Мргуда, када су мало порасли, задржало је исти Кочин благонаклони однос и инфантилну веру у поштење и љубав свог (полу)брата, али је још јаче истакло разлике у њиховим карактерима – наспрам Кочине племенитости и широкогрудости налази се Мргудова затвореност и индиферентност. Притајена, ничим мотивисана мржња која се родила у Мргуду, почивала је на свести о властитој инфериорности, али и на сазнању да је Кочину честитост немогуће достићи. Кочин физички изглед, његово јуначко држање, отвореност, дружељубивост и изузетност још су упадљивији у односу на Мргудову хладноћу, одбојност, ускогрудост и незахвалност. Кочина претерана срдачност и љубав према полубрату не наилазе на очекивани пријем. Мргуд остаје мрачан и резервисан, „као хладна стена“, у складу са својим именом које му је Ђорђевић тенденциозно наденуо (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 18). Писац од Мргуда ствара необично безлично створење – асоцијалан је (из куће „скоро никад није излазио“ и „слабо се с ким познавао“), презире Кочу, не реагује на туђе провокације, грамзив је, среброљубац, без иједне клице јунаштва. Скупоцена пушка која упада у амбис за њега није симбол борбе, јунаштва и престижа, већ ствар која има материјалну вредност: „Красна блага што би се за ту пушку узело!“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 23). Коча је човек будућности – он непрестано гледа у небо и ужива у лепоти природе. Мргуд је инкарнација зла и несреће – прорачунат, увек је загледан у „црну земљу“, због чега ни не примећује лепоте предела кроз које пролази. Ђорђевић га већ тим чином сврстава у ред отпадника и (брата) убица.

Коча и Мргуд су антиподи и на Мргудовој нетрпељивости према Кочи заснива се и судбина српског народа. Коча је од младости показивао да ће израсти у великог човека који ће извести српски народ из ропства. На његовој страни су и више силе – он добија наклоност вила. Као велики јунак, стиче и побратима – витеза Фејзију, вођу Крцалија. Међутим, Мргудова издаја, проузрокована његовим демонским бићем и грамзивошћу, окренуће точак судбине у погрешном смеру. Зато ће Ђорђевић одабрати Мргуду побратима кога је једино достојан – искомпликсираног и љубоморног Мирка, ништавног младића, какав је и сам био. Спојени једним – завишћу према Кочи – њих двојица ће сплеткарити, ковати завере и додворавати се Турцима. Мргуд ће се на крају и потурчити и, као сладострасни и обесни Али-бег, умреће потпуно сам, у страшним мукама, мучен тешком грижом савести због бројних недела која је извршио, а Мирка ће убити Лепосавина осветничка рука.

Повест о Кочином животу почива на баладичним основама, на које се надовезује фолклорна фантастика. Разговор ком је случајно присуствовао на поселу, чудесна прича о тајанственој девојци-вили, заинтересовала је Кочу и неочекивано постала покретач свих догађања у роману. Јунак и витез, какав је био Коча, заслуживао је једино девојку таквог порекла – ону до које нико други није могао стићи, нити задобити њену љубав и поверење. Сазнање да вилинска девојка живи у његовој близини родило је у Кочи немир и жељу да је, по сваку цену, пронађе. Сусрет с Лепосавом, девојком не само вилинског порекла, већ и вилинске лепоте, узбуркаће Кочина осећања и покренути га на лутања по Јастрепцу. У густим јастребачким шумама, вођен визијом старог пустињака, нагазио је на вилинско коло и морао бити кажњен. Љубав према девојци-вили, коју је врховна вила, Лепосавина мајка, прочитала у Кочиним очима, помоћи ће му да победи сигурну смрт и, уз благослов нове заштитнице, крене у мисију ослобађања Србије. Вила у њему гледа легитимног наследника свог давног побратима Марка Краљевића, због чега ће бдети над сваким његовим покретом.

Да би стекао наклоност вила, Коча је морао да жртвује своје право на слободан избор у животу. Наравно, писац је грађењем лика неустрашивог патриоте и ратника рачунао на Кочину спремност да се одрекне свих привилегија овоземаљског живота, што је, уједно, била и жеља – заповест виле владарке. Он није клонуо духом. Љубав према вољеној девојци доводи га у искушење, али он успева да победи: „Знао је да он не сме бити срећан док Србадија не буде слободна и срећна“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 217).

Сусрет са вилом и жеља да ослободи Србију, којој је подредио и своју изненадну и неочекивано снажну љубав према Лепосави, догодио се истовремено када и погубљење доброг и праведног везира, оног попурице с почетка романа, који је спасио Мргуда. Миран живот и краткотрајни предах српског живља заменио је страх и васкрсло зло оличено у новом везиру, који је наставио са репресалијама својих претходника. Прилично измењен, замишљен и потиштен, Коча је схватио да је дошло време за акцију. У сукобу с Турцима, који су инсценирали Мирко и Мргуд, надајући се да ће далеко надмоћнији Турци погубити Кочу, Коча спасава Лепосаву и њеног оца, а убија злогласног Мујагића. Међутим, тек што је покренуо борбу, он је волшебно нестао. Појављује се тек после три године, као тајанствени путник који путује Србијом и доноси народу радосну вест о скорашњој борби. За те три године он је неочекивано лако стигао до аустријског цара и задобио његову наклоност, наметнувши се као одабрани који је требало да ослободи Србију.

Кочин тајанствени повратак и тријумф над вековним непријатељем натераће Мргуда и Мирка да своје сплетке усмере на другу страну. Бу-

дући да им завера с Турцима није успела, они одлучују да Кочу оклевећу код Аустријанаца, који су му до тог тренутка били наклоњени и под чијим се патронатом борио. Мргудове сплетке наићи ће на плодно тло, јер аустријска брига за српски народ није била искрена. У жељи да зауставе Кочу и створе простор за себе и реализацију својих планова, Аустријанци ће га послати на југ, тачније на Косово, где се арбанашка војска подигла против Турака. Косово ће сјединити два велика јунака – Кочу и Феџију, који ће у боју победити заједничког непријатеља.

Владан Ђорђевић је желео да Кочину мисију доведе у везу са „општим ослободилачким тежњама балканских народа“, јер су турски зулум трпели многи (ПРОТИЋ 1986: 186). Зато је у фабулу, као паралелни ток приче о Кочи, увео и Арбанасе, тачније јунака Феџију, такође борца против турских завојевача. Животне судбине Коче и Феџије наликују једна другој, испреплетане су и завршавају се у једној тачки – не месту где су заједно скончали своје младе животе. И један и други су ратници, романтици, заљубљени у девојке необичне лепоте и обојица страдају због издаје и невере других људи. Међутим, Коча је трезвен и када је опчињен лепотом девојке-виле. И он зна да одреагује плаховито, да се руководи титрајима свога срца – спасавање Лепосаве од обесних Турака, уосталом, његова је обавеза као витеза, ратника и њеног заштитника. Коча успева до краја да савлада своју љубав и страст према вољеној девојци, да остане достојанствен, „обавијен митским ореолом“ (ЈОВИЋЕВИЋ 2007: 97). У томе му помаже и Лепосава, која доживљава наглу трансформацију и од кротке и нежне девојке израста у одважну, одлучну и „дичну Српкињу“, која својој личној срећи претпоставља колективни интерес: „Ја ћу ти само онда љуба бити кад Србију ослободиш. А ако погинеш у том светом делу, живога ми бога, ја ћу те осветити!“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 171). Када је пронашла мртвог Кочу, Лепосава није заплакала. Она је већ израсла у јунак-девојку, јер се на попришту, после битке, појавила као осветница, с „љутим“ оружјем, спремна да казни издајника.

Лепосава није заборавила на свој завет. Када је Мирко од Турака, као награду, добио Кочине дворе и њену руку, сачекала је да на дан венчања освети свога вереника. Она тада губи обличје виле и израста у неустрашиву амазонку. Ни писац је више не ословљава њеним именом. Храброст, одлучност и достојанство које је показала учинили су је достојним да понесе, за В. Ђорђевића, најчеститије име – Српкиња.

Кочин побратим Феџија, насупрот Кочи, руководи се својим страстима. Он ужива у источњачкој атмосфери, у вину, песмама, лепоти и страстима. Њега заносе лепота, страх и искреност младе девојке Перизе, кћерке турског везира кога је заробио. Дубоко такнут лепотом „благе летње ноћи“ у башти јасмина, он губи контролу и страствено љуби Перизу.

Заслепљен љубаву, Фејзија чини непромишљене гестове и пушта везира на слободу не размишљајући о последицама, чиме себе доводи у опасност. Веома импулсивно и крајње неочекивано бира драгу између борбе и љубави, што нико од његових верних и срчаних пратилаца не прихвата: „Народ пишти од невоље, а ми без бриге срчемо кафу у Филибету. [...] Та нека је лепша од најлепше хурије [...], опет не би требало да слаба жена начини од највећег јунака најхуђу кукавицу“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 183). Презир, критика и осуда кукавичког понашања некадашњег јунака пробудиће Фејзију из мртвила и меланхолије. Исто онако неочекивано како се безвољан повукао у своје одаје, он се пренуо из летаргије, а његов војнички понос призвао је осветнички плам. Фејзија прихвата борбу, а љубав и Перизу смешта у други план. Неочекивано лако реорганизује своју посусталу војску и креће у нове победе. Међутим, у одлучном тренутку, када треба да похита у помоћ свом побратиму Кочи, он ће одлучити да најпре спасе Перизу која копни од љубави, што ће, испоставило се, пресудно утицати на Кочину судбину.

Коча је типични романтичарски јунак који испред себе има два идола: слободу и љубав. У његовом лику уочавамо епски потконтекст. То није обичан јунак, већ одабран, посебан, растрзан између два света – земаљског и небеског. Његова необичност лежи у чињеници да је предредођен, да су га виле одабрале да избави српски народ. Подстакнут некадашњом националном славом и величином, тужио је због векова таворења у ропству и призивао слободу и ново доба. У тренутку када Коча покушава да савлада немир који је изазвао сусрет са Лепосавом, док бесомучно јаше на свом вранцу, он ће замишљен застати над панорамом Крушевца. „Црна туга“ која га је преплавила родила се из болног сазнања да се на месту у коме је некада „свети кнез живео и владао“, „где је цветала свака срећа и задовољство“, „шири бесни муселим са још бешњим јањичарима“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 62). Жеља за ослобођењем узбуркава Кочину крв и он добија нову снагу. Долазак на Косово, „свету српску земљу“, на Кочино лице вратиће осмех и ведрину, а он се, тронут, обраћа својим војницима с пуно патетике: „Браћо, клекните са мном, и скините фесове да пољубимо ову земљу, ово је света земља! На њој је проливена најчистија крв српска, у њој је гроб највећег јунака, гроб Милоша Обилића“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 240–241).

Страх који га на тренутак обузима („Он помишљаше како је страшан посао започео, он слаби човек“) устукнуће пред уверењем да „Бог никад не заборавља оне који се за слободу бију“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 249). Зато му је Ђорђевић послао у помоћ храброг вођу Крцалија. Света дужност одбране отаџбине свезала је Кочу и Фејзију у побратимство. Пренаглашавање њихове љубави и везаности кулминирало је на заврш-

ним страницама романа када се Фејзија, резигниран због Кочине смрти и сазнања да је он, својом неодлучношћу и љубављу према Перизи, највише утицао на овај трагичан исход, убија. Његове последње речи и прекор упућен себи: „Мени милија би жена од побра мога“, уједно су и апотеоза побратимству (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 315). Овим чином Фејзија обезбеђује место међу бесмртнима – поред Коче.

Кочина слаба тачка су доброта и наивност. Он је племенит, нежан и брижан син и одан брат. У односима према Мргуду кратковид је, а у тежњи да победи – далековид. Обдарен посебном моћи, као пандан Јованке Орлеанке, с невероватним жаром и издржљивошћу хрли из борбе у борбу. Он има надљудску снагу и успева да победи и чуму, која је десетковала његову војску. Међутим, посустаје услед дејства демонских сила које су запоселе његовог полубрата – издајника Мргуда. Немоћан да наслути зло и издају, чак ни онда када је већ био свестан да су је њему блиски људи починили, несмотрено, без икакве везе са остатком војске, напада Турке. Коча на крају умире, набијен на колац, у мукама, не зато што је поражен, већ зато што је издан. Зато је Милан Кујунџић Абердар у свом приказу *Кочине крајине* истакао да је Коча трагичан и, у извесној мери, апсурдан лик, који се, попут Дон Кихота, бори против тешко савладивих непријатеља – турске и аустријске војске, али и против двојице својих сународника, себи блиских људи (уп. КУЈУНѢИЋ 1863: 784).

Издаја често одређује човекову судбину, а Ђорђевић је и у својим романима и у приповеткама анатемисао и издајнике жестоко кажњава. У лику пакленика Мргуда, „који зло сеје ради зла, који зло узима као игру ради игре“, Ђорђевић је објединио своје две преокупације – издају и људску незахвалност (ПРОТИЋ 1986: 187). Ђорђевићев роман не завршава се Кочином смрћу, већ смрћу издајника који су морали бити кажњени. Морализаторска компонента романа огледа се управо у пишевој жељи да се зло казни, да кривци снесу последице. Миркова погибија и Мргудова агонија, проузрокована грижом савести, очекиван су епилог свих догађаја. Ђорђевић је притом одабрао да Мирка казни „лаганом“ смрћу, док је Мргуда осудио на дуго умирање и нервно растројство. Наплаћивање рачуна стигло је као Божја казна, као одлука Свевишњег да, ради вечне тежње за правдом, поравна рачуне и успостави равнотежу, јер Коча ништа није урадио да би казнио двојицу издајника, напротив, препустио се некој вишој сили која управља читавом радњом и кажњава злочинце.

У епилогу Ђорђевић доноси заокружење приче – на поселу, од једне старице, сазнало се шта се збило са Лепосавом. Кочина вереница, која је искоракнула из вилинског гнезда, на крају се, неколико месеци после Кочине смрти, враћа у њега. Врховна вила увела је њу и Перизу у вилинско коло, где су добиле обличје правих вила. Међутим, оне нису за-

боравиле своје веренике и обавезу коју су они преузели на себе. Врховна вила теши их речима које су, истовремено, и пишчева порука свим читаоцима: „Не тужите за својим отаџбинама... Оне ће онда слободне бити кад њихови синови збаце злобу и неслогу!“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 334).

III

Једном реалном историјском догађају Ђорђевић прилази на особен начин. „Романтичарским стилизацијама активира се баладичност сичеа“, уводи се фолклорна фантастика, интензивирају елементи мелодрамског (спасавање сирочета које се претвара у злог демона, спасавање отете љубе из харема, самоубиство јунака због погибије побратима, јунак се излаже смрти да би видео мајку и драгу, опроштај војника, јунака од мајке и драге, смрт јунака итд.) (ВУКИЋЕВИЋ 2006: 111). Удео митског и фантастичног у функцији је покретача историјских догађаја. В. Ђорђевић непрестано има на уму конкретан догађај – устанак капетана Коче. Када у фабулу уметне причу о сукобу код Јагодине, у коме је Коча са „четири стотине лавова“, слабо наоружаних, али изузетно срчаних, победио далеко бројнију и опремљенију турску војску, у фусноти бележи: „Ово је историјска истина“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 180). Овом напоменом желео је да одагна сваку сумњу и да нагласи да се тај невероватан подвиг заиста одиграо. Истовремено, одређене догађаје из периода Кочине буне Ђорђевић је интрепретирао на свој начин. Коча је доиста једно време био одсутан и нико није знао где се налази, али то је био резултат његовог разочарања у двоструку политику Аустрије. Он је, наиме, уочио лицемерје аустријског двора који се руководио само својим интересима, због чега им није једно време слао никакве извештаје. Аустрија није хтела да прихвати Кочину својеглавост – њој није био потребан самостални јунак који би извео Србију из ропства већ човек од поверења који би задржао Србију у ропству, али под новим господаром – Аустријом.

У лику Коче и његових верних војника, потом у кругу бораца који су се налазили око Фејзије, Ђорђевић је величао Српство, витештво, чојство и јунаштво. Читавим романом доминира црно-бела техника у сликању ликова. На лествици позитивних ликова највише место заузимају Коча и Лепосава, који су обдарени свим хришћанским врлинама. Непосредно уз њих налази се Кочина мајка, богобојажљива и племенита жена, чији је лик Ђорђевић идеализовао. Њима уз бок налазе се Фејзија и храбри ратници из Кочине дружине. Њихови опоненти, огрезли у злу и неморалу, јесу, пре свега, Мргуд и Мирко, потом и представници турске и аустријске власти. Док, на једној страни, истиче врлине и простодушност српског народа и

Фејзијиних Крцалија, Ђорђевић, на другој страни, инсистира на дволичности Аустрије и неморалности Турака. У грађењу ликова Ђорђевић је углавном поступао као и у својим приповеткама – шаблонизирани су, а поред стереотипног описа физичког изгледа, писац их је приказивао и у односу према људима из свога окружења. Његови јунаци нису психолошки продубљени и најчешће реагују инстинктивно. Немир их тера на лутања и на размишљања. Отуда су монолози најчешће решење за приказивање унутрашњих преживљавања јунака. Ђорђевић, такође, запажа промене на лицу које су у вези с променом расположења. Мргудова агонија изазвана грижом савести очекивана је казна која га је морала сустићи због издаје и незахвалности, а странице на којима су описане његове душевне патње међу најуспелијим су страницама овог романа.

Кроз читав роман Ђорђевић пламти мржњом према Турцима. Он слика сурове одмазде у којима је неретко страдало и читаво село, а у окрутности предњачи слика похаре цркава и манастира, која је добила свој епилог у сцени мучења српског живља којима су Турци најпре сипали у уста растопљено сребро и злато из манастирских ризница, а потом им распарали стомаке да би то сребро и злато извадили. Турска зверства рађају песимистичку визију будућности, препуну пишчевих патетичних уздаха и јадиковања.

У свој роман Ђорђевић је унео бројна наивна решења. Потурица с почетка романа неочекивано постаје везир, тако да је његово пожртвовање с почетка (када је спасао српско сироче од турског зла) и гнушање над речју „потурица“ добило разумно објашњење. За његове владавине вратила се српском народу нада у бољу будућност, али је везир убијен док се молио у цркви, јер се никада није одрекао својих хришћанских корена. Ђорђевић слично поступа када Перизину слушкињу, прерушену у младог војника, пошаље у Фејзијин табор, где она борави дужи временски период очекујући најповољнији тренутак да испева алегоричну песму којом ће пробудити Фејзијину љубав према Перизи. Бројне епизоде којима је желео да учини радњу што динамичнијом и напетом најчешће нису постизале очекивани ефекат. Писац непрестано ствара интриге и тајанствене ситуације (прерушавање личности, неко ко се неопажен ушуњао у собу и сл.), али су оне, углавном, наивне и лако предвидиве.

Дешавања у роману *Кочина крајина* на граници су историјског и псеудоисторијског. Све оно што би припадало овој другој скупини, у функцији је грађења Кочиног витешког лика – он је спреман све (и свој приватни живот и љубав) да жртвује највећем идеалу: слободи отаџбине. Његово снажно национално осећање побеђује егоистичне тежње карактеристичне за сваку људску јединку, док је његова смрт резултат „сентиментално схваћене трагичности“ која је била очекивана због Кочине узвишености (ЈОВИЋЕВИЋ 1992–1995: 287). Јунак који је прихватио

такву жртву морао је на крају да умре, јер је тиме његов витешки лик употпуњен. Срећан крај и евентуално остварење љубави с вољеном девојком били би потпуно неочекивани и необични за овакав роман.

У роману *Кочина крајина* не може се занемарити утицај М. Видаковића, чији су романи били Ђорђевићево омиљено штиво у гимназијским клупама. Однос према историји, која је у овом Ђорђевићевом роману „више оквир за тематизовање савремености“, близак је Видаковићу и његовој тежњи да својим историјским романима не изврши „аутентично реконструисање једне минуле стварности“, већ да успостави „мостове између прошлости и свог времена“ (ДАМЈАНОВ 2002: 64). Сентименталност, необуздано родољубље и величање националне прошлости карактеристично је за читаву генерацију књижевних стваралаца Ђорђевићевог доба, који су се углавном поводили за Видаковићем као књижевним узором. Пејзаж и осећање дивљења Ђорђевићевих јунака (Коче и Фејзије) према природи блиско је осећањима Видаковићевих јунака (*Љубомир у Јелициму*, *Усамљени јуноша* итд.). Реторска питања, екскламативне реченице и анафоре којима је испевана химна природи (али и лепоти уопште) јесу одлике и Видаковићевог и Ђорђевићевог стилског израза. Такође, загладаност јунака у небеска пространства, размишљања о тајанственом и недокучивом космичком поретку води порекло из Видаковићевих романа. Бројна композициона решења настала су по узору на Видаковића. Стихови уметнути у прозни текст одговарају основном емоционалном расположењу у делу. Ђорђевићево опредељење да Мргуда уведе на сцену као нахоче, које ће пронаћи Коча, након чега ће га његова мајка усвојити, веома је блиско Видаковићевом роману *Љубомир у Јелициму*, у коме ће Љубомир пронаћи Светозара остављеног на његовом имању. Коначно, педагошка компонента романа, морална поука коју собом носи, приближава га Видаковићевим „моралним повестима“ (ДЕРЕТИЋ 1980: 87).

Романом *Кочина крајина* В. Ђорђевић се надовезује на српску предромантичарску литературу која је била заинтересована за народну традицију. Предања, веровања и легенде, „читав један свет који је почивао у усменом стваралаштву“, постају грађа Ђорђевићевог романа (ДАМЈАНОВ 2011: 54). Он је на појединим местима готово препричавао „фолклорнофантастичку грађу, покушавајући да је изнесе у аутентичном облику, без озбиљнијих сопствених литерарних интервенција“ (ДАМЈАНОВ 2011: 55). Тако, на пример, на сеоском прелу Коча слуша приче окупљених жена о вештицама и вилама, приче које су далеко у сфери иреалног, а слика су једног времена и начина сагледавања живота. Жене причају о Цвети вештици, која „не само да је вештица, него је још и коњобарка“ (ЂОРЂЕВИЋ 1873: 29). Оне такође знају и како препознати вештицу и борити се против ње.

Занесен описом лепоте-девојке, у чију се истинитост ускоро и сам уверио, и опијен љубављу на први поглед, Коча, узнемирен, одлази од куће.

Зауоставља се подно Јастрепца, где му у сан долази стари калуђер-пустињак који, „вршећи заповести силних заповедника над Јастребом“, упућује Кочу до вилинског кола. Ђорђевић уводи у свој роман ониричку фантастику, један од основних типова фантастике у књижевности српског предромантизма, који, такође, актуелизују и романтичари „у контексту својих ширих интересовања за ониричко, подсвесно и ирационално уопште“ (в. ДАМЈАНОВ 2011: 51–52, 109–117). Доспевши на Јастребац у смирај дана, окружен мрачном шумом, Ђорђевићев Коча присећа се „бајки“ које му је мајка причала о „страшном“ Јастрепцу. Иако одлучно одбија да верује у могућност постојања таквих прича, Коча у сну улази у свет митолошких бића. Он из далека чује „божанско појање“ вила ухваћених у коло. Међутим, будући да су „вилински обреди некада били мистерије којима непосвећени нису смели да присуствују“, била је неопростива увреда ако неко набаса на вилино коло (ЗЕЧЕВИЋ 2008: 47). Због тога је Коча морао бити кажњен. Вила из Ђорђевићевог романа вади стрелу и убија Кочу, али га спасава друга вила, Лепосавина мајка, и враћа га у живот. Вила узима Кочу за синка и ставља га под своју заштиту, док јој он открива своју највећу жељу – да издржи у коначном ослобођењу Србије.

Ониричка фантастика најчешће је везана за „пророчки сан“ који „антиципира једну будућу стварност мање или више јасним симболима, а она се доиста реализује онако како су то предвидели његови знаци“ (ДАМЈАНОВ 2011: 52). Кочин сан у јастребачким шумама представља иницијалну тачку његовог даљег пута. Кочино заветовање вили и њен савет и прорицање уједно су и предсказање расплета.

Увођење фантастике у фабулу романа *Кочина крајина* засновано је на народном сујеверју. Интересантно је, међутим, да ће свега неколико година касније (1866), у својој беседи *Важност јестваственице*, Ђорђевић отворено устати против народног празноверја. Надовезујући се на Доситеја, наставиће борбу против веровања у ирационално и натприродно, што ће поновити и у једном броју својих приповедака. Постојање фантастичког дискурса у Ђорђевићевој прози, карактеристично једино за роман *Кочина крајина*, потврђује да је млади писац инспирацију за свој први роман у највећем црпео из дела српских предромантичара, пре свега М. Видаковића.

IV

У роману *Кочина крајина* осећају се рефлекси усмено утврђене народне историје и формула преузетих из усменог предања и хроника, на чему се темељила упоредна фикционална прича. Приповедање које је карактерисало ране Ђорђевићеве приповетке одликује и роман *Кочину*

крајину. Како је Т. Јовићевић установила, роман *Кочина крајина* „остварен је у најдоследније романтичарским координатама вероватно у српској романсијерској традицији уопште“ (ЈОВИЋЕВИЋ 2007: 91). Баладизација сижеа, историјска подлога, глорификација и митологизација јунака, увођење демонских ликова и фолклорна фантастика умногоме потврђују овакво мишљење.

У средишту радње налази се Коча, јунак над јунацима, који добија све квалификативе епских јунака. Описи Коче, његове гардеробе и борби настали су под снажним утицајем усмене књижевности. Представнике Турака Ђорђевић је насликао мрачним бојама и наденуо им најразличитија имена, док је опис девојке-виле Лепосаве, препун хипербола, такође преузет директно из усмене књижевности.

Хиперболизација и идеализација, топос претеривања и неизрецивости, карактеристични за Ђорђевићеве романтичарске приповетке, доминирају и у роману *Кочина крајина*. Њему често недостају речи да опише лепоту девојака, пејзажа, јуначких младића. Схематизовани описи и клишетирани обрасци, без обзира да ли је реч о одређеним деловима дана, женској лепоти, јунаштву, изгледу јунака и сл. присутни су и у овом роману.

Иако помиње конкретне локације (Пањевац, Косово итд.), Ђорђевић се у њиховом описивању није служио реалним сликама већ општим местима карактеристичним за описе рајских, идиличних пејзажа. У његовим дескрипцијама уочавају се, истовремено, бројни деминутиви, што је у сагласју с романтичарском фразеологијом, карактеристичном и за његове романтичарске приповетке.

Роман *Кочина крајина*, у коме је Владан Ђорђевић испевао апологију борби српског народа за ослобођење, веома је значајан за генезу српског романа у 19. веку. Тематски, мотивски и стилски доледан поетици романтизма, он, истовремено, представља и важну спону са српском предромантичарском литературом.

Цитирана литература

ВУКИЋЕВИЋ, Драгана. *Писмо и прича. Српска реалистичка приповетка и фолклорна традиција*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2006.

ДАМЈАНОВ, Сава. „Видаковић, модернији од Вука“, *Ново читање традиције. Изазови историје српске књижевности*. Нови Сад: Дневник, 2002, стр. 57–74.

ДАМЈАНОВ, Сава. *Вртови нестварног. Огледи о српској фантастици*. Београд: Службени гласник, 2011.

- ДЕРЕТИЋ, Јован. *Видаковић и рани српски роман*. Нови Сад: Матица српска, 1980.
- ДЕРЕТИЋ, Јован. *Српски роман 1800–1950*. Београд: Нолит, 1981.
- ЗЕЧЕВИЋ, Слободан. *Митска бића српских предања*. Београд: Службени гласник, 2008.
- ЈОВИЋЕВИЋ, Татјана. „Историјски роман као вид тривијалне књижевности у српској литератури XIX века“. У: Матицки, Миодраг (ур.). *Историјски роман*. Београд – Сарајево: Институт за књижевност и уметност Београд – Институт за књижевност Сарајево, 1992–1996, стр. 283–291.
- ЈОВИЋЕВИЋ, Татјана. *Српски историјски роман XIX века*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2007.
- КУЈУНЦИЋ Абердар, Милан. „*Кочина крајина*“. *Даница*, 49, 1863: стр. 782–784.
- ПРОТИЋ, Предраг. *Сумње и надања. Прилози проучавању духовних кретања код Срба у време романтизма*. Београд: Просвета, 1986.

Извори

- ЂОРЂЕВИЋ, Владан. *Кочина крајина, историјски роман*. Панчево: Штампарија Јовановића и Павловића, 1873.
- ЂОРЂЕВИЋ, Владан. *Успомене. Културне скице из друге половине деветнаестог века*, књ. II–V. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, М.14.045/I–II.

Ljiljana S. Kostić

KOČINA KRAJINA– VLADAN DJORDJEVIĆ'S HISTORICAL NOVEL

Summary

Vladan Djordjevic (1844–1930), a physician, writer, politician, diplomat and historian commenced his fruitful literary work with short romantic-historical stories and with the novel *The Kochina Frontier* (1863). Having been interested in the national past, in 1920 Djordjevic published his novel *Dusan The Tzar* observing the character of this Serbian monarch from the aspect of the former ideologist of the United Serbian Youth. Aforementioned novels are

attached to the tradition of the Serbian historical-novel-writing and are based on national-heroic idealism. The subject of our paper is *The Kochina Frontier* novel, in which Djordjevic used an actual historical event to write an apologia over the Serbian national fight for liberation. With the motifs of folklore fiction incorporated into the plot and with its poetic summary, this novel represents one of the most expressive romantic novels of the Serbian literature. It is attached to pre-romantic literature which was interested in the national tradition.

Key words: Vladan Djordjevic, historical novel, *The Kochina Frontier*, folklore fiction

